

Marika Honkaniemi
**Suomalainen sotakuva: katsaus kopion, autenttisuuden ja
originaalin ongelmaan**

Aloittaessani jatkosodan aikaisen taisteluvalokuvan tutkimisen kandidaatin tutkielmaani varten minulle selkeni hyvin nopeasti, että suomalaisen sotavalokuvan matka yleisön eteen ei ole ollenkaan niin suoraviivainen kuin voisi olettaa: tutkielmani lähtökohtana kun ovat tekijyyden ja dokumentaarisuuden jo itsessään monimutkaiset käsitteet. Turun yliopistossa keväällä 2013 käymäni Authenticity and its variations in visual culture -kurssin myötä jatkoin työskentelyä proseminaaritutkielmani aineiston parissa. Luennot tarjosivat neljän valokuvan (kuvat 1–4) tutkimusaineistooni uuden lähestymistavan: mitä kuvista voidaan todeta käsitteiden kopio, autenttisuus ja originaali yhteydessä?

TK-kuvaaja Erkki J. Viitasalo, Konepistoolisarja (vielä) varmuudeksi sisään. Termola 10.9.1941. 6 x 9 cm. Rulla nro. 14: kuvasarja väkivaltaisesta tiedusteluretkestä venäläisten linnoitetulle rajavyöhykkeelle ja korsun tuhoamisesta, kuva nro. 46056. Olli Kleemolan sotakuvakokoelmat.

Tekijät sotakuvien takana

Sotatoimialueella kuvaamisesta tuli sotatilalain mukaan luvanvaraista sotatilan astuttua voimaan Suomessa 1939.^[1] Kuvaamisen erikoislupia rekisteröitiin runsaat 700 – niiden turvin toimivat tavalliset sotilaat.^[2] Nämä luvat olivat kamerakohtaisia, määräaikaista ja alueellisesti rajattuja.^[3] Rintamamiesten harjoittaman kuvauksen lisäksi jatkosotaa dokumentoi myös toinen taho – luvallisesti ja organisoidusti kuvanneet TK-kuvaajat (TK=tiedotuskomppania). Kaikki TK-valokuvaajat saivat sotilasvirkamiehen arvon, eikä heillä ollut taistelutehtäviä vaan he keskittyivät ainoastaan kuvaustehtäviin.^[4] Aineistoni kuvat 1 ja 2 ovat luokiteltavissa TK-kuviksi yhdestä syystä

– kumpikin otos on löydettävissä Puolustusvoimien Kuvakeskuksen arkistosta, jonka kaikki negatiivit ja niitä vastaavat kuvavedokset ovat TK-toiminnan tuotosta. Löysin arkistotyön yhteydessä kuvasta 1 yhteensä kaksi vedosversiota artikkelissa käyttämäni otoksen lisäksi. Kopioiden määrä kertoo esimerkiksi siitä, että otosta on käytetty eri tiedotusvälineissä, kuten italialaisessa *Il Popolo d'Italia* -lehdessä (kuva 1 on juuri kyseisessä lehdessä käytetty vedos). Kuvat 3 ja 4 määrittyvät rintamamiesten ottamiksi lähinnä sen perusteella, että ne ovat löytyneet yksityisistä sotajäämistöistä ilman kuvatietoja. Niistä ei ole myöskään löytynyt vedoskopioita Kuvakeskuksen arkistosta, minkä perusteella otokset olisi osoitettavissa TK-kuviksi.

Käsitteistä

Taideteos, joka on ensimmäinen, on originaali, jos muita vastaavia tai samanlaisia on olemassa. Pyrkimys määrittää originaalit teokset on ollut taidehistorian kentällä jo pitkään toimintatapana, sillä on ajateltu, että tietämällä taiteen alkuperän tiedämme taiteesta sellaisenaan enemmän. Sotakuvan kohdalla originaali vedos voi sisältää tietoja – esimerkiksi kuvatekstejä – joita muissa mahdollisissa vedoksissa ei ole. Näissä tapauksissa originaali teos tuottaisi lisätietoa tutkimukseen.

Autenttisuus tarkoittaa väärentämätöntä ja aitoa taidetta tai museoesinettä. Taiteessa autenttisuus tuli tärkeäksi konossööri-käytännön yleistyessä 1800-luvulla. Tämä tarkoitti sitä, että taiteentuntijat etsivät teoksista piirteitä, joiden perusteella tietty taideteos on luokiteltavissa vaikkapa autenttiseksi Botticelliksi. Nykytiedon valossa voidaan otoksien 1 ja 2 todeta olevan ”autenttisia Viitasaloja” tai ”autenttisia SA-kuvia” (SA=Suomen Armeija). Usein tällainen ryhmittely mahdollistuu vain kuvatietojen avulla, jos muuta tiedonlähdetä kuvan alkuperästä ei ole.

TK-kuvaaja Armas K. Viitasalo, Miehet syöksyvät aseisiin. Hyökkäys metsässä, Lankila 2.8.1941. 9 x 8cm. Rulla nro. 5, kuva nro. 30540. SA-kuva, Puolustusvoimien Kuvakeskuksen sotakuvakokoelmat, Helsinki.

Marcus Boon kirjoittaa tekstissään *The Mass Production of Copies*, että kopio yksinkertaistettuna tarkoittaa nykyään ”enemmän kuin yhtä”.^[5] Kopio on taideteoksen laillisesti tehty jäljennös – se on toistoa ja se sisältää mahdollisuuden siitä, että toistoa voi toistaa loputtomiin. Massatuotannossa alkuperäisyyden ongelma nousee olennaiseksi, sillä kun kopioita on jo ehtinyt syntyä useita, voi alkuperäistä olla vaikea enää tunnistaa. Kopiointi tuottaa vaikeuksia myös sotakuvan originaalin tunnistamisen kohdalla, vaikka varsinaisesta kopioiden massatuotannosta ei olekaan kyse.

Kopiot voidaan jakaa esimerkiksi kaksoiskappaleisiin, jäljennöksiin sekä toisintoihin. Koska kopion käsitteen alaryhmiä on useita, käytän selvyuden vuoksi vain kokoavaa nimitystä ”kopio”. Erilaisten kopioiden kirjo sotakuvien joukossa on erittäin moninainen. Alkuperäisestä sotakuvasta tehdyn, samaa kokoa olevan vedoksen lisäksi on mahdollista törmätä suurempiin, pienempiin, moninkertaisiin ja – etenkin nykytekniikalla tuotettuihin – hyvälaatuisiin valokuvakopioihin. Kopiointi tulee varmasti jatkossa moninkertaistumaan, sillä Puolustusvoimat julkaisi 25.4.2013 *Etulinjasta kotirintamalle 1939–1945* -kuvapalvelun^[6], joka sisältää yli 160 000 talvi- ja jatkosodan sekä Lapin sodan aikaista Puolustusvoimien Kuvakeskuksen TK-otosta ja sen materiaali on kaikkien käytettävissä ja julkaistavissa.^[7] Ainoa edellytys niiden käytölle on se, että kuvan yhteydessä mainitaan, että otos on SA-kuva. Nyt kopion voi tehdä kuka tahansa.

Kuvaaja tuntematon. 6 x 9 cm. Olli Kleemolan sotavalokuvakokoelmat.

Sotavalokuvan ongelmallisuus

Rintamamiesten ottamista kuvista tehtiin usein monia vedoksia, jolloin sama kuva saattoi päätyä usean miehen albumiin. TK-kuvaajien ottamista kuvista puolestaan vedostettiin veteraanien mukaan kopioita, joita sitten myytiin kulloisenkin alueen rintamamiehille, jotka liimasivat näitä albumeihinsa. Tällöin kuvan oikea ottaja saattoi unohtua kokonaan ja kuvan viesti muuttua, kun kuvakopiot saivat yksityisalbumeissa uudet, omistajan tuottamat, kuvatekstit.^[1] Siinä missä sotajäämistön albumista ilman kuvatietoja vastaan tullut otos (kuvat 3 ja 4) voi olla paljon vedostettu TK-kuva tai rintamamiehen otos, voi Kuvakeskuksen arkiston vedos (kuvat 1 ja 2) olla TK-kuvaksi nimetty, rintamamiehen kameran tuotos. Jo siis sota-aikana on kontrollin puutteesta johtuen syntynyt tilanteita, joiden tuloksena originaalivedos katoaa tai sulautuu muiden kuvavedoksien, kopioiden, joukkoon. Autenttisuus puolestaan on jokaista kuvavedosta koskeva käsite, sillä jokainen esine on oman yksilöllisen elämänkaarensa ansiosta autenttinen. Originaali kuvavedoksen arvo autenttiseen verrattuna on siis se, että originaali on se ainoa ensimmäinen, jolla on ominaisuus olla tiettyssä ajassa ja paikassa.

Jatkosodassa laillisesti kuvanneiden TK-miehien osuus ottamiensa kuvien kulussa oli hyvin pieni. Voisi jopa todeta, hieman tapauksesta riippuen, että kuvan ottajan rooli loppui juuri siihen hetkeen, kun kuvaaja toimitti täyden filmin kenttälaboratorioon, jossa kuvat vedostettiin kustakin kuvasta

riippuen määrittelemättömiä kertoja. Vedostaminen saattoi jäädä yhteen originaaliin vedokseen tai sitten kuvaa tuotettiin useita kappaleita, kuten kuvan 1 kohdalla mainitsin. Puhuisin tässä originaalin käsitteen kohdalla mieluiten originaalista kuvanegatiivista, sillä se todellakin on jotain, mikä tuli ensin ja on edelleen löydettävissä arkistosta. Kuvaushetki on jokaisen otoksen kohdalla aina ainutlaatuinen, eikä sitä voida millään keinoin enää koskaan toisintaa. Näin jokainen filminegatiivi on originaali, joista on sitten saatettu vedostaa originaaleja kuvavedoksia – joita tosin ei voida yleensä osoittaa originaaleiksi.

Itse originaalin negatiivin kohdalla originaaliuden arvo on selkeä. Puolustusvoimien kuvapalvelusta löytyvän materiaalin digitointiprosessi aloitettiin suurimmaksi osaksi siksi, että alkuperäiset negatiivit olivat hitaasti alkaneet haalistua, jolloin kuvien digitointi ja palvelun perustaminen oli osa kuvien suojelua. Kuvaaja – oli hän sitten organisoidusti kuvannut TK-mies tai luvallisesti tai luvatta kuvannut rintamamies – on ottanut kuvan, jonka negatiivi on ainutlaatuinen, originaali negatiivi. Nämä negatiivit ovat lähinnä ajan kuluttamina ja viimeaikojen uudistusten myötä menettäneet hieman arvoaan. Niiden viehätys ei ole enää niin ainutlaatuista ja ”alkuperäistä olemista” nyt kun suurin osa kuvista on nähtävissä nykyaikaisessa kuvapalvelussa – kuvat on saatu pelastettua, joten negatiivit voivat jatkaa väistämätöntä tuhoutumistaan. Puolustusvoimat jätti palvelussaan julkaisematta useita kuvia, jotka olivat joko liian raakoja julkaistaviksi tai sisälsivät henkilökohtaista, yksityisyyttä loukkaavaa materiaalia – näiden alkuperäisyyttä mystifioi siis edelleen se, että ne eivät juuri alkuperäisyytensä vuoksi ole tarkoitettu kaikkien silmille. Tutkijat, jotka kaipaavat näitä kuvapalvelun julkaisematta jättämiä kuvia, saavat kuvat käsiinsä vain vieraillemalla Puolustusvoimien Kuvakeskuksella henkilökohtaisesti.

Kuvaaja tuntematon. 6 x 9 cm. Olli Kleemolan sotavalokuvakokoelmat.

Kopioiden määrän voisi sanoa vaikuttavan originaalin vedoksen arvoon, sillä sen olemassaolosta ei voida täysissä määrin varmistua, joko merkintöjen puutteen ja aikaisempien kopiointien ja toimintatapojen vuoksi. Sotakuvan originaalin otoksen on siis vähintäänkin helppo sulautua osaksi kopioiden joukkoa. Kuvakopioiden avulla on myös vaikea lähteä määrittämään alkuperäistä vedosta, sillä kopioista puuttuvat usein kuvatiedot sen lisäksi, että niitä on levitetty määriä, jotka eivät ole kenenkään tiedossa. Näin originaali vedos esimerkiksi rintamamiehen ottamista kuvista 3 ja 4, jos niitä on vedostettu useampia, saattaa olla edelleen kateissa.

Artikkelini oheen liittämäni kuvat ovat nekin kopioita: autenttisesta vedoksesta on kadotettu ainakin kuvakoko. Myös kuvavedoksen takana olevat tiedot eivät ole enää skannauksen mukana – kuva muuttui konkreettisesta esineestä dataksi, ykkösiksi ja nolliksi. Materiaalisuutta onkin vaikea määrittää digitaalisessa tai mekaanisessa tuotannossa. On mielenkiintoista nähdä, yleistyvätkö sotakuvien manipulaatiot ja puhdas koneellinen monistaminen uuden SA-kuvapalvelun myötä. Kuten kaiken muunkin vanhan median, oli sotakuvan jossain vaiheessa uudistuttava. Uudistumisen ongelma oli ratkaistavissa kopioinnilla ja digitalisoinnilla, jotta kuvat tulisivat nykymediassa ja tutkimustarpeille helpommin käytettäviksi.

Kirjoittaja on taidehistorian pääaineopiskelija, joka on kirjoittanut proseminaaritutkielman jatkosodan taisteluvalokuvasta ja jatkaa samassa aihepiirissä myös pro graduun. Kirjoittaja työskentelee oppaana Aboa Vetus & Ars Nova -museossa.

1. Kleemola, Olli 2011. *Kaksi kameraa – kaksi totuutta? Omat, liittolaiset ja viholliset rintama- ja TK-miesten kuvaamina*. Poliittisen historian tutkimuksia 37. Turku: Turun yliopisto, 8.↑
2. Paulaharju, Jyri & Uosukainen, Martti 2000. *Kamerat – huomio – tulta! Puolustusvoimat kuvaajana. Puolustusvoimien kuvaustoiminta 1918 – 1999*. Helsinki: Puolustusvoimien koulutuksen kehittämiskeskus, 71.↑
3. Lindstedt, Risto & Kleemola, Olli, ”Tuntematon ikoni” – *Suomen Kuvalehti* 48/2011, 2.12.2011, 48–57.↑
4. Porkka, Reijo 1983. *Sodasta kuvin: TK-valokuvaus 1941–1944, haastatteluja ja muistelmia*. Helsinki: Suomen valokuvataiteen museon säätiö, 55..↑
5. Boon, Marcus 2010. ”The Mass Production of Copies” – *In Praise of Copying*. UK: Harvard University Press, 176–203..↑
6. Kuva-arkisto osoitteessa <http://sa-kuva.fi/> (6.1.2014).↑
7. Jaakkonen, Pasi, ”Sota-ajan kuvat nyt ilmaiseksi netistä.” – *Iltta-Sanomat* 25.4.2013 (6.1.2014).↑
8. Kleemola 2011, 16.↑